

ORTA ASYA’NIN PAMUK TİCARETİNDEKİ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜĞÜNÜN BELİRLENMESİ

Doç. Dr. Recep ÇİÇEK

Niğde Üniversitesi, İİBF, (rcicek51@gmail.com)

Güçgeldi BASHİMOV

Niğde Üniversitesi SBE, Doktora Öğrencisi, (guyc55@gmail.com)

ÖZET

Pamuk, Orta Asya’da en önemli ürünü oluşturmaktadır. Pamuk ve pamuk ürünleri Orta Asya ülkelerinin en önemli ihracat kalemini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü ve rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret indekslerinden yararlanılmıştır. Analiz aşamasında 2001–2012 dönemine ait UN COMTRADE uluslararası ticaret verileri kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, Orta Asya ülkeleri uluslararası pamuk ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptirler.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Üstünlük, Pamuk, Orta Asya.

DETERMINATION OF CENTRAL ASIA’S COMPARATIVE ADVANTAGE IN COTTON TRADE

ABSTRACT

Cotton is the most important crop in Central Asia. Cotton and cotton products constitute the most significant exports of Central Asian economies. In this study, it has been studied to determine a comparative advantage and competitiveness of Central Asian countries in the cotton trade. With this aim, the Revealed Comparative Advantage and Net Trade indexes are used. In the analysis step, for the period of 2001-2012, international trade data of UN COMTRADE was used. According to the findings the Central Asian countries have a comparative advantage in international cotton trade.

Keywords: Comparative Advantage, Cotton, Central Asia.

1. Giriş

Günümüzde mal ve hizmetlerin uluslararası ticaretinin serbestleştirilmesi, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Klasik ve neoklasik iktisatçılara göre ticaretin serbestleşmesi uzmanlaşmaya, verimliliğe, kaynakların etkin dağılımına, bilginin uluslararası yayılımına, yurtiçi rekabet düzeyine ve ekonomik büyümeye olumlu yönde katkıda bulunur. Yeni dış ticaret teorileri dış ticaretin önündeki engellerin azalması ile bilginin, teknolojik yeniliklerin daha kolay yayılacağını ve karşılaştırmalı üstünlüklerin zaman içinde değişeceğini ifade etmektedir (Çatalbaş, 2014:155). Ticaret politikasında daha açık bir duruş sergileyerek birçok ülkeler ürün ve sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüklerini artıracaklardır (Sinanan & Hosein, 2012:17). Günümüzde birçok araştırmacılara göre dış ticaret, ülke ekonomilerinin büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Zira ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen uygulamalı çalışmaların çoğunda, ihracat ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca ihracat, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoksulluk kısır döngüsünün kırılmasını sağlayacak en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır (Göçer & Hepkarşı, 2013:58–59). Artık küreselleşme sürecinin tüm dünyayı etkisi altına aldığı günümüzde dışa açılma ve küresel piyasalara entegrasyonun sağlanması ülke ekonomilerinin büyüme kaydetmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle uluslararası ticaret diğer ekonomiler gibi Orta Asya ekonomilerinin de büyümesi için vazgeçilmez bir araçtır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya ülkeleri kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmişler ve böylece küresel ekonomiye bütünleşme sürecine girmişlerdir. Bu süreçte Kazakistan ve Kırgızistan aktif olarak yer alırlarken diğer ülkeler ön yargılı davranmışlar ve bu nedenle dünya piyasalarına tam anlamıyla uyum sağlayabilmiş değiller. Orta Asya ülkeleri ticarete daha çok bölgesel düzeyde işbirliği yoluna gitmektedirler. Zira bölgesel işbirliği Orta Asya ülkeleri için bir seçenek olmayıp, aksine bir zorunluluktur. Orta Asya'da ekonomik ve sosyal kalkınmanın anahtarı bölgesel ve kıtalararası ticaretin geliştirilmesinde yatmaktadır (Starr, 2004:3-6).

Bu çalışmanın temel amacı Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü belirlemektir. Çalışmada Orta Asya ülkelerinin pamuk endüstrisine ait dış ticaret verileri kullanılmıştır. Araştırmada Orta Asya ülkelerinin pamuk üretim ve dış ticaretinin mevcut durumu incelendikten sonra, söz konusu ülkelerin pamuk sektöründeki rekabet gücü düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Literatür İncelemesi

Bu bölümde konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan bazıları özet halinde sunulmaktadır. Fertö & Hubbard (2003), Macaristan'ın tarım sektörünün rekabet gücünü AKÜ indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Macaristan'ın daha çok canlı hayvan, et ve et ürünleri, meyve ve sebzelerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Çoban vd., (2010), Türk tarımının Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü Balassa'nın AKÜ indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre Türkiye tarımsal ürün ticaretinde yüksek rekabet gücüne sahiptir.

Şahinli (2011), Türkiye pamuk endüstrisinin rekabet gücünü Balassa indeksini kullanarak analiz etmiştir. Buna göre Türkiye pamuk endüstrisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Iqbal vd., (2013), yaptıkları çalışmalarında Pakistan'ın pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre Pakistan'ın pamukta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Ishchukova & Smutka (2013), çalışmalarında Rusya'nın tarım ürünleri ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa, Vollrath ve Lafay tarafından geliştirilen indekslerden yararlanılmışlardır. Araştırma sonucuna göre Rusya'nın buğday, mısır, bitkisel yağlar gibi ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Singh & Lal (2013), çalışmalarında Balassa'nın AKÜ indeksini kullanarak Hindistan'ın pamuk ve tekstil endüstrisinin rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Buna göre Hindistan pamuk ve diğer tekstil ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Hatab & Romstad (2014), çalışmalarında Mısır'ın uluslararası pamuk piyasasındaki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa'nın ve Vollrath'ın geliştirmiş olduğu indekslerinden yararlanılmışlardır. Araştırma sonucuna göre Mısır dünya pamuk ticaretinde rekabet gücüne sahiptir.

Sharma & Bugalya (2014), yapmış oldukları çalışmalarında Hindistan'ın pamuk ürünündeki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada AKÜ indeksini kullanmışlardır. Analiz sonucunda Hindistan'ın pamuk ürününde rekabet gücüne sahip olduğu tespit etmişlerdir.

3. Materyal ve Metot

3.1. Materyal

Bu çalışmada Orta Asya ülkelerinin pamuk endüstrisine ait dış ticaret verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmada HS (Harmonized System) sınıflandırması içerisinde yer alan 52 kodlu pamuk ve pamuk ürünlerine ilişkin AKÜ indeksi hesaplanmıştır. Kullanılan veriler 2001–2012 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada BM Gıda ve Tarım Örgütü ile ABD Tarım Bakanlığı'nın pamuk üretimine ilişkin verileri ile birlikte konuyla ilgili olan çeşitli yayınlardan da yararlanılmıştır. HS sınıflandırmasında yer alan pamuk ve pamuk alt ürün grupları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Pamuk ve Pamuk Alt Ürün Gruplarına Ait Ürün Kod ve İsimleri

Ürün Kodu	Ürün Adı
52	Pamuk
5201	Pamuk (kardesiz, taranmamış)
5202	Pamuk döküntüleri
5203	Pamuk (kardeli/penyeli)
5204	Pamuktan dikiş ipliği
5205	Pamuk (dikiş hariç) ipliği (ağırlık; => %85) (toptan)
5206	Pamuk (dikiş hariç) ipliği (ağırlık; > %85 pamuk) (toptan)
5207	Pamuk (dikiş hariç) ipliği (perakende)
5208	Pamuk men (ağırlıkça %85 ve fazla pamuk m.kare 200 gr)
5209	Pamuk men (dokuma %85 < pamuklu 200 gr/m ² den fazla)
5210	Pamuk men (dokumalar, ağırlıkça %85 ten az pamuk içeren, <= 200 gr/m ²)
5211	Pamuk men (dokuma, %85 > pamuklu, suni-sentetik karışık, 200 gr/m ² den ağır)
5212	Pamuk men (diğerleri; m ² <= 200 gr)

Kaynak: COMTRADE

3.2. Metot

Araştırmada Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki rekabet gücü karşılaştırmalı üstünlükler temeli esasında analiz edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlük kavramı, dış ticaret yapısının açıklanması bakımından uluslararası ticaret teorileri arasında önemli bir kavramı oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük kavramı ilk kez David Ricardo tarafından ortaya atılmıştır. Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin temelini karşılaştırmalı üstünlükler oluşturur (Seyidoğlu, 2013:8). Ricardiyan teoriye göre, ülkeler karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip oldukları ürünlerin üretiminde uzmanlaşmalı ve bu ürünleri ihraç etmelidir. Böylece ülkeler uluslararası ticarete rekabet üstünlüğü elde edebileceklerdir. Teoriye göre, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağını maliyetler ve teknolojik farklılıklar oluşturmaktadır (Sinanan & Hosein, 2012:16).

Karşılaştırmalı Üstünlük kavramına bir ilave de 1919'da E. Heckscher ve 1930'da B. Ohlin tarafından yapılmış ve Faktör Donatımı Teorisi olarak adlandırılmıştır. Bu teori karşılaştırmalı üstünlüklere değişik bir yorum getirmekte ve onun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Buna göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktöre yoğun biçimde dayanan mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder; yani onları daha ucuza üretir ve o alanlarda uzmanlaşır (Seyidoğlu, 1996). Dolayısıyla uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken kıt sahip olduğu gerektiren malları da ithal edecektir (Bayraktutan, 2003:178).

Heckscher-Ohlin modelinde bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü ticaret öncesi nispi fiyatlarla belirlenmektedir. Oysa otarşi durumunda ticaret öncesi nispi fiyatlar incelenemediğinden dolayı Heckscher-Ohlin teorisi bazı zorluklar içermektedir (Utkulu & Seymen, 2004:8). Söz konusu zorluklar nedeniyle uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğü belirleyebilmek için birçok yeni dinamik modeller ortaya atılmıştır. Bunlardan en önemlisi de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksidir. AKÜ indeksi ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmış ise de daha sonra Balassa tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiştir. Balassa geliştirmiş olduğu AKÜ indeksini ilk kez 1965 yılında yayınlamış olduğu çalışmasında kullanmıştır. O zamandan beri AKÜ indeksi uluslararası ticarete uzmanlaşmayı ölçme konusunda birçok akademik çalışmalarda kullanılmıştır (Laursen, 1998:1). AKÜ indeksi, bir malın veya sektörün ülke ihracatındaki payı ile söz konusu malın veya sektörün dünya ihracatının payı arasındaki orandır. AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = (X_{ij} / X_j) / (X_{iw} / X_w),$$

Burada, $AKÜ_{ij}$, 'j' ülkesinin 'i' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'j' ülkesinin 'i' sektörünün ihracatını, X_j 'j' ülkesinin toplam ihracatını, X_{iw} 'i' sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Havrila & Gunawardana, 2003:108). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 2,5$ ise çok güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $1,25 < AKÜ < 2,5$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $0,8 < AKÜ < 1,25$ ise ılımlı bir karşılaştırmalı üstünlük; $AKÜ < 0,8$ ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur (Zang, 2012:428).

Balassa indeksi, karşılaştırmalı avantajın kaynaklarının altını çizerek belirlemekten ziyade, bir ülkenin 'açıklanmış' karşılaştırmalı avantaja sahip olup olmadığını saptamaya çalışmaktadır. Balassa yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve uluslararası ticaret modelinin ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de (kalite farklılıkları, hizmet, iyi niyet, standardizasyon vb.) yansıttığı varsayılmaktadır (Utkulu & İmer, 2005:29–30).

Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan diğer bir indeks ise Net Ticaret indeksidir. Alternatif bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi olarak da bilinen net ticaret indeksi, ülkenin sadece kendi ticari performansının ölçümünü yapmak amacıyla hesaplanmaktadır (Özçalık & Okur, 2013:212). Net ticaret indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$NTİ_{ij} = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

Burada, X_{ij} "j" ülkesinin "i" sektörünün ihracatını ve M_{ij} "j" ülkesinin "i" sektörünün ithalatını göstermektedir. Net ticaret indeksi -1 ve +1 arasında bir değer almaktadır (Amighini, 2005:211). Net ticaret indeksinin pozitif değer alması söz konusu ülkenin o mal ve hizmette açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu, negatif değer alması ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığını gösterir (Özçalık & Okur, 2013:212).

4. Bulgular

4.1. Dünya Pamuk Üretimi ve Ticareti

Pamuk birçok gelişmekte olan ülkelerde hem hane halkının hem de ulusal ekonominin önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Birçok düşük gelirli ülkelerin özellikle Batı Afrika ve Orta Asya ülkelerinin toplam mal ihracatının dörtte birini pamuk oluşturmaktadır (Baffes, 2005:29). Dünya pamuk üretimi 1950'lilerden günümüze kadar dört kat artış göstermiştir. 1970'li yıllarda dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk sonucu dünya pamuk üretiminde de bir yavaşlama görülmektedir. Ancak 1980'li yıllarda yüksek verimli tohum çeşitlerinin geliştirilmesi ve bitki koruma çalışmalarındaki gelişmelere paralel olarak dünya pamuk üretimi 1984-1985'de 19 milyon tona ulaşmıştır. Ayrıca 1990'lı yılların ortalarından itibaren GDO'lu pamuk çeşitlerinin üretimde kullanılmaya başlanması ve dünya genelinde pamuk ekili alanlarındaki artış sonucu dünya pamuk üretiminde önemli düzeyde artışlar sağlanmıştır (ITC, 2013). Dünya pamuk üretiminin büyümesinde Çin ve Hindistan'ın önemli payları bulunmaktadır. Zira bu iki ülkenin pamuk üretimi sırasıyla üç ve iki kat artmıştır. Bununla beraber Yunanistan, Pakistan ve Türkiye gibi ülkeler de önemli ölçüde üretim miktarlarını arttırmışlardır (Baffes, 2005:31). Günümüzde ise 100'den fazla ülkede 33 milyon hektarlık bir alanda pamuk üretimi gerçekleştirilmektedir. 2012/2013 döneminde dünya pamuk üretimi 26,7 milyon tona ulaşmıştır ve bunun %70'den fazlası Çin, Hindistan, ABD ve Pakistan tarafından gerçekleştirilmiştir (USDA,2014).

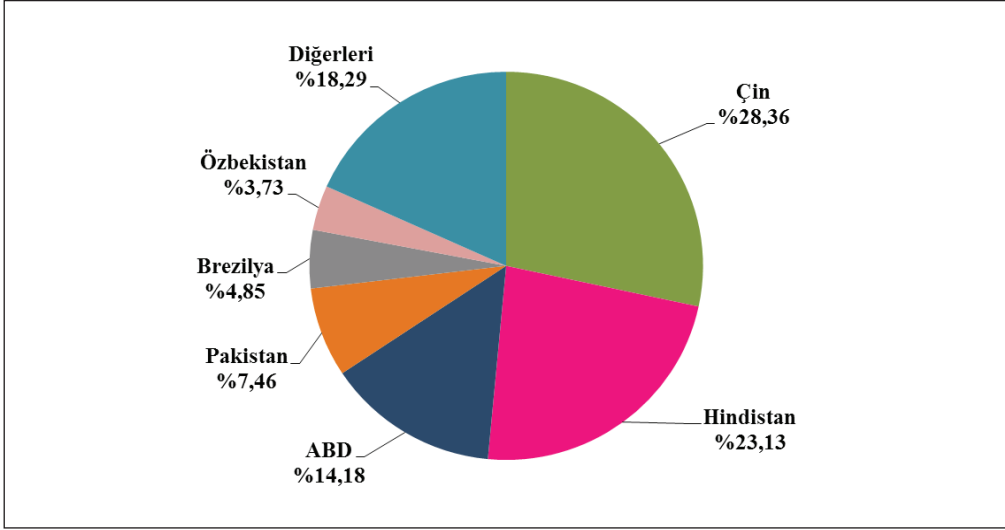
Tablo 2: Dünya lif pamuk üretimi (Milyon ton)

	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Çin	8,1	8,0	7,0	6,6	7,4	7,6
Hindistan	5,2	4,9	5,1	5,9	6,3	6,2
ABD	4,2	2,8	2,7	3,9	3,4	3,8
Pakistan	1,9	1,9	2,1	1,9	2,3	2,0
Dünya toplamı	26,1	23,3	22,4	25,5	27,6	26,8

Kaynak: USDA, 2010- 2014.

Son yıllarda pamuk fiyatlarındaki artışla beraber dünya pamuk üretimi ve ticareti önemli düzeyde bir gelişme göstermiştir. Artık günümüzde gelişmekte olan ülkeler pamuk üretiminde ve pamuğun işlenmesinde giderek daha fazla rol oynamaktadır. Nitekim dünya pamuk üretiminin %81'i gelişmekte olan ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Ancak bu ülkelerin dünya pamuk ihracatından aldıkları pay sadece %52'dir. Gelişmekte olan ülkeler arasında Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi ülkeler diğer Afrika ve Asya ülkelerine nazaran dünya pamuk piyasasında önemli rol oynamaktadırlar (ICTSD, 2013).

Şekil 1: Dünya lif pamuk üretiminin ülkelere göre oransal dağılımı

Kaynak: ICTSD, 2013.

Dünya pamuk ihracatında %22'lik pay ile Çin lider ülke konumundadır. Bunu sırasıyla Hindistan (%12,9), ABD (%12,4), Pakistan (%7,8), Hong Kong (%4,9) ve Avustralya (%4) takip etmektedir. Dünya pamuk ticareti 2001–2012 döneminde %86 oranında artış göstermiştir (COMTRADE, 2014). Çin dünyada önemli pamuk ihracatçı ülke olmakla beraber son yıllarda net ithalatçı ülke konumuna düşmüştür. Dünya pamuk ihracatında önemli bir paya sahip ülkelerin biri de Hindistan'dır. Hindistan'ın pamuk ihracat değeri 2006–2012 döneminde yaklaşık %146 oranında artış göstermiştir. Hindistan pamuğunun en önemli ithalatçıları ise Çin, Bangladeş ve Pakistan'dır. Dünya pamuk ihracatında ABD'nin de önemli payı bulunmaktadır. ABD dünyada en çok pamuk ihraç eden ülkedir. ABD pamuğunun en önemli ithalatçıları arasında Çin, Türkiye ve Meksika ilk sıralarda gelmektedir.

Günümüzde dünya pamuk ithalatında da sürekli artışlar görülmektedir. 1990'lı yılların sonlarından itibaren tekstil sektöründeki hızlı büyüme sonucu dünya pamuk ithalatı %55'den daha fazla oranda bir artış göstermiştir (ITC, 2013). Dünya pamuk ithalatında da lider ülke Çin'dir. 2012 yılında dünya pamuk ithalatında Çin'in payı %30,2 olarak gerçekleşmiştir. Tekstil sektörünün gelişmesiyle birlikte pamuk ipliğine olan talep sürekli artmaktadır. Bu nedenle Çin en çok pamuk ithal eden ülke konumundadır. Ancak Çin'in ithal ettiği pamuk miktarı bir önceki yıla göre %17 oranında azalmıştır. Bununla beraber Çin elinde en çok stok bulunduran ülkedir. Dünya pamuk ithalatında Çin'den sonra Bangladeş (%7,4), Hong Kong (%5,3), Vietnam (%4,5), Endonezya (%4) ve Türkiye (%3,9) gelmektedir (COMTRADE, 2014).

Tablo 3: Dünya pamuk ihracat ve ithalatı (Milyar US \$)

	2006	2008	2010	2012
İhracat				
Çin	8,9	10,7	13,1	14,8
Hindistan	3,5	4,5	6,9	8,6
ABD	6,5	6,6	7,6	8,3
Pakistan	3,6	3,6	4,0	5,2
Hong Kong	5,1	4,3	4,0	3,3
Dünya toplamı	51,4	52,3	58,0	66,8
İthalat				
Çin	9,1	7,4	10,6	18,7
Bangladeş	1,2	2,4	3,4	4,6
Hong Kong	4,9	4,2	3,9	3,3
Vietnam	0,8	1,5	2,1	2,8
Endonezya	0,8	2,0	2,2	2,5
Dünya toplamı	46,3	49,9	52,3	61,9

Kaynak: COMTRADE, 2014.

4.2. Orta Asya'da Pamuk Üretimi ve Ticareti

Tarım sektörü Orta Asya ekonomilerinin en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Tarım sektörü milli gelir, istihdam ve dış ticaret açısından Orta Asya ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Örneğin, tarım sektörünün GSYİH'daki payı Kırgızistan'da %32, Tacikistan'da %30 ve Özbekistan'da ise %24'dür. Günümüzde Orta Asya'da pamuk ve buğday başlıca tarımsal ürünleri oluşturmaktadır (Peyrouse, 2009:5).

Dünya pamuk üretimi ve uluslararası ticaretinde Orta Asya ülkeleri önemli bir paya sahiptir. Ancak son 20 yılda Orta Asya'nın dünya pamuk üretimindeki payı giderek azalmıştır. Örneğin, 1992 yılında Orta Asya ülkelerinin dünya lif pamuk üretimindeki payı %11 civarında iken, bu oran günümüzde %6 civarındadır. Geçtiğimiz 20 yılda pamuk üretiminin azalmasına rağmen, Orta Asya halen dünyanın önemli pamuk üretim bölgelerinden biridir.

Pamuk, Orta Asya ülkeleri için stratejik öneme sahip bir üründür. Zira pamuk bölgedeki birçok hane halkının önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Örneğin, Tacikistan'da kırsal nüfusun %75'i ve Özbekistan'da ise %30'u pamuk tarımı ile uğraşmaktadır (Anonim, 2007; Djanibekov & Ark., 2010:2). Orta Asya ülkeleri arasında pamuk üretimi bakımından Özbekistan başı çekmektedir. Bunu sırasıyla Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan takip etmektedir. FAO verilerine göre 2012 yılında Özbekistan'ın toplam lif pamuk üretim miktarı 1.052.000 milyon ton, Türkmenistan'ın toplam lif pamuk üretimi ise 198.000 ton olarak gerçekleşmiş ve bu iki ülke Orta Asya pamuk üretiminin yaklaşık %82'sini karşılamaktadır.

Tablo 4: Orta Asya ülkelerinin lif pamuk üretim miktarı (Bin ton)

Ülke/Yıl	1992	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Özbekistan	1.274	1.265	975	1.250	1.136	983	1.052
Türkmenistan	390	379	232	330	225	195	198
Tacikistan	174	130	93	151	95	103	121
Kazakistan	76	68	95	156	92	111	131
Kırgızistan	14	17	28	39	24	33	28
Toplam	1.928	1.859	1.423	1.926	1.572	1.425	1.530
Dünyadaki payı (%)	10,62	9,48	7,69	7,87	6,67	5,49	5,89

Kaynak: FAO, 2014.

Orta Asya’da üretilen lif pamuğun bir milyon tondan fazlası ihraç edilmektedir. 1990’lı yıllarda dünya pamuk ihracatının üçte biri Orta Asya ülkeleri tarafından gerçekleştirilirken, günümüzde ise bu pay önemli düzeyde gerilemiştir. Bunun en önemli nedeni ise Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu gıdada kendi kendine yeterlilik politikası güdülmüş ve diğer bitkisel ürünlerin (buğday, sebze vb.) üretimine daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Bu da pamuk üretim ve ihracatının gerilemesine neden olmaktadır.

Tablo 5: Orta Asya ülkelerinin pamuk ihracatı (Milyon US \$)

Ülke/Yıl	2004	2006	2008	2010	2012
Özbekistan	1.239	1.442	824	1.575	1.125
Türkmenistan	208	245	248	444	368
Tacikistan	222	173	140	152	134
Kazakistan	176	209	162	110	103
Kırgızistan	44	39	25	30	36
Toplam	1.889	2.108	1.399	2.311	1.766
Dünyadaki payı (%)	3,88	4,12	2,64	3,95	2,64

Kaynak: COMTRADE, 2014

Günümüzde Rusya, Orta Asya pamuğu için önemli bir pazarı oluşturmaktadır. Rusya ithal ettiği pamuğun neredeyse tamamını Orta Asya ülkelerinden sağlamaktadır. Bu da Rusya’yı Orta Asya ülkeleri için önemli bir ticari ortak haline getirmektedir. Bununla beraber Çin ve bazı Uzak Doğu Asya ülkeleri Orta Asya pamuğu için önemli pazarlar oluşturmaktadır. Ancak piyasada rekabetin yoğun olması ve özellikle ABD, Avustralya gibi ülkelerin piyasadaki egemenliği Orta Asya pamuğunun geleceği için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

4.3. Orta Asya Pamuk Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlüğü

4.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi

Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretine ilişkin karşılaştırmalı üstünlükleri Balassa tarafından geliştirilmiş olan AKÜ indeksi ve Net Ticaret indeksi yardımıyla analiz edilmiştir. Orta Asya'nın pamuk ticaretine ait AKÜ indeks değerleri Tablo 6'da sunulmaktadır. Araştırmada sonucuna göre Orta Asya ülkeleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde uluslararası pamuk ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. 52, 5201, 5202 ve 5205 kodlu ürünlerde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptirler. 5203, 5208 ve 5209 kodlu ürün gruplarında ilk dönemlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iseler de zamanla bu ürünlerde dezavantajlı durumu düşmüşlerdir. 5204, 5206, 5207, 5210, 5211 ve 5212 kodlu ürünlerde ise karşılaştırmalı dezavantaja sahiptirler.

Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretine ait AKÜ indeksi incelendiğinde sürekli bir gerileme görülmektedir. Bunun başlıca nedeni Orta Asya ülkelerinin son yıllarda tarım dışı sektörlerle, özellikle hidrokarbon sektörüne daha çok önem vermeleridir. Ayrıca söz konusu ülkelerde uygulanan gıdada kendi kendine yeterlilik politikası sonucu tahıl, meyve ve sebze alanlarının pamuk arazileri aleyhine genişlemesi pamuk üretiminin gerilemesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da pamuk ihracatı önemli düzeyde gerilemiştir. Bununla birlikte 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin Orta Asya ülkelerinin pamuk sektörünü olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Zira ekonomik kriz sonrası başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok yabancı ülkenin Orta Asya pamuğuna olan talebinde belirgin düşüşler görülmektedir.

Tablo 6: Orta Asya'nın pamuk ve pamuk ürünlerine ait AKÜ indeksi

Ürün Kodu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
52	15,54	13,01	13,52	12,68	10,51	9,74	9,07	4,74	5,27	7,93	4,47	4,31
5201	69,40	64,09	54,62	47,12	41,00	36,91	32,79	15,53	15,48	20,95	9,48	8,77
5202	12,15	12,77	15,47	11,60	8,98	8,55	9,06	6,81	7,93	9,18	5,25	3,52
5203	3,55	13,68	2,36	11,39	12,51	1,53	0,80	2,89	1,15	1,15	0,87	0,87
5204	0,78	0,48	0,11	0,09	0,06	0,17	0,20	0,20	0,00	0,00	0,03	0,00
5205	9,66	9,29	10,66	8,44	7,56	6,73	6,79	5,25	7,77	8,91	6,58	6,85
5206	0,35	0,61	0,64	0,14	0,19	0,09	0,00	0,00	0,00	0,03	0,07	0,02
5207	0,05	0,60	0,01	0,08	0,11	0,09	0,08	0,00	0,02	0,03	0,03	0,07
5208	3,03	2,96	2,14	2,19	1,44	1,40	1,40	0,94	1,41	1,31	0,80	0,80
5209	1,96	1,83	2,03	1,93	1,02	0,84	0,81	0,68	0,90	1,20	0,84	0,60
5210	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5211	0,05	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,03	0,02	0,00	0,00
5212	0,13	0,09	0,02	0,05	0,06	0,01	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Pamuk ticaretine ait AKÜ indeksi ülkeler bazında oldukça farklılık göstermektedir. Orta Asya ülkeleri arasında pamuk ticaretinde en yüksek AKÜ indeksine sahip ülke Özbekistan'dır. Bunu sırasıyla Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan takip etmektedir. Söz konusu ülkelerin pamuk ürününe ait AKÜ indekslerinde sürekli bir gerileme görülmekte. Son 20 yılda Orta Asya ülkelerinde pamuk alanları önemli düzeyde azalmıştır. Ancak son bir iki yıl içerisinde dünya genelinde yaşanan ticari canlanma ile beraber 2012 yılında Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın pamuk ürününe ait AKÜ indeksi tekrar yükselişe geçmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretine ait AKÜ indeksleri

Yıllar	Özbekistan	Tacikistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Kazakistan
2001	73,76	54,39	10,84	8,05	1,67
2002	80,79	42,52	7,66	17,26	1,93
2003	78,11	52,99	8,61	13,10	1,95
2004	77,99	64,71	10,94	11,57	1,65
2005	70,34	48,92	9,15	14,09	1,38
2006	62,70	45,07	10,55	11,57	1,28
2007	58,92	37,86	13,29	7,41	1,13
2008	35,01	40,20	8,34	4,82	0,69
2009	30,18	27,90	24,34	5,67	0,69
2010	55,10	32,37	43,76	5,22	0,50
2011	44,87	30,89	12,93	4,26	0,24
2012	61,29	35,75	9,32	5,81	0,30

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

4.3.2. Net Ticaret İndeksi

Orta Asya ülkelerinin pamuk sektörüne ait Net Ticaret indeksi analiz sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır. Buna göre Orta Asya ülkelerinin pamuk sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Net Ticaret indeks değeri pozitif bir değere sahiptir. Ülkeler bazında incelendiğinde Özbekistan ve Türkmenistan'ın Net Ticaret indeks değerleri bire çok yakın olup, yüksek bir uzmanlaşma düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın Net Ticaret indeks değerlerin de ise sürekli bir gerileme söz konusudur. Net Ticaret indeksi ile elde edilen sonuçlar, AKÜ indeksi ile elde edilen sonuçlara benzerlik göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde her iki indeks sonucu da Orta Asya ülkelerinin dünya pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı avantajlarını yavaş yavaş kaybettiklerini göstermektedir.

Tablo 8: Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretine ait net ticaret indeks değerleri

Yıllar	Özbekistan	Tacikistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Kazakistan	Orta Asya
2001	1,00	0,98	0,99	0,96	0,93	0,99
2002	0,99	0,99	0,99	0,99	0,93	0,99
2003	1,00	0,99	0,99	0,96	0,93	0,99
2004	1,00	0,99	0,99	0,98	0,94	0,99
2005	1,00	0,98	0,98	0,99	0,69	0,96
2006	1,00	0,98	0,99	0,95	0,55	0,94
2007	1,00	0,99	1,00	0,93	0,54	0,94
2008	1,00	0,90	0,98	0,80	0,83	0,97
2009	1,00	0,72	0,94	0,80	0,82	0,95
2010	0,97	0,63	1,00	0,77	0,78	0,94
2011	1,00	0,26	0,99	0,70	0,42	0,87
2012	1,00	0,56	0,99	0,64	0,44	0,90

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışma ile Orta Asya ülkelerinin pamuk ve pamuk ürünleri dış ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü ve rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve net ticaret indekslerinden yararlanılmıştır. AKÜ indeksinin hesaplanabilmesi için UN COMTRADE'in 2001–2012 dönemine ait dış ticaret verilerinden yararlanılmıştır.

Orta Asya ülkeleri dünya pamuk üretimi ve ticaretinde önemli bir paya sahiptirler. Dünya pamuk üretiminin yaklaşık %6'sı ve pamuk ihracatının %11'i Orta Asya ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Orta Asya ülkeleri pamuk sektöründe mukayeseli üstünlüğe sahiptirler. Ürün bazında incelendiğinde 52, 5201, 5202 ve 5205 kodlu ürünlerde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptirler. Ülkeler itibariyle Kazakistan hariç diğer dört ülke pamuk ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak son on yıl içerisinde Orta Asya ülkelerinin pamuk ve pamuk ürünlerine ait AKÜ indeksinde düşüşler görülmektedir. Net ticaret indeks analiz sonuçları da AKÜ sonuçlarına benzerlik göstermektedir. Net ticaret indeks analiz sonucuna göre 2001-2012 döneminde Orta Asya ülkelerinin pamuk endüstrisindeki karşılaştırmalı üstünlüğü giderek zayıflamaktadır.

Küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte rekabet koşullarının zorlaştığı günümüzde Orta Asya'nın gerek üretimde gerekse ticaretteki payını koruyabilmesi için daha çok teknoloji ve altyapı yatırımlarına daha çok önem verilmelidir. Bununla birlikte rekabet gücünün artırılması için yüksek verimli pamuk çeşitlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi ile üretimde birim maliyetler azalacak ve böylece üçüncü ülkelere karşı rekabet gücü elde edilmiş olur.

Kaynakça

- Amighini, A. (2005). China in the international fragmentation of production: Evidence from the ICT industry. *The European Journal of Comparative Economics*, 2(2), 203-219.
- Anonim. (2007). *The cotton sector of Tajikistan*. Government of Tajikistan.
- Baffes, J. (2005). Cotton-dependent countries in the global context, in the cotton sector in Central Asia: Economic Policy and Development Challenges. *The School of Oriental and African Studies*, 29-53.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi. İ.İ.B.F Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Çatalbaş, N. (2014). Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde Orta Asya ülkelerinin yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 143-158.
- Çoban, O., Peker, A.E. & Kubar, Y. (2010). Türk tarımının Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki sektörel rekabet gücü. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(10), 247-266.
- Djanibekov, N., Rudenko, I., Lamers, J. P. A. & Bobojonov, I. (2010). *Pros and cons of cotton production in Uzbekistan, in food policy for developing countries: The role of government in the global food system*. (Ed.: P. P. Andersen). New York: Cornell University Press.
- Fertö, I. & Hubbard, L.J. (2003). Revealed comparative advantage and competitiveness in Hungarian agri-food sectors. *World Economy*, 26(2), 247-259.
- Göçer, İ. & Hepkarşı, N. (2013). İhracat-büyüme ilişkisi: Yapısal kırılmalı bir analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 57-87.
- Hatab, A. A. & Romstad, E. (2014). Competitiveness analysis of Egyptian cotton exports with special focus on the Chinese market. *China Agricultural Economic Review*, 6(2), 248-263.
- Havrila, I. & Gunawardana, P. (2003). Analysing comparative advantage and competitiveness: An application to Australia's textile and clothing industries. *Australian Economic Papers*, 42(1), 103-117.
- Ictsd, (2013). *Cotton: trends in global production, trade and policy, ICTSD Programme on agriculture trade and sustainable development*. Erişim tarihi: 22.02.2014, <http://ictsd.org/downloads/2013/06/cotton-trends-in-global-production-trade-and-policy.pdf>
- Iqbal, M., Hussain, Z., Noorka, I.R., Akhtar, M., Mahmood, T., Suleman, S. & Sana, I. (2013). Revealed comparative and competitive advantages of white gold of Pakistan (cotton) by using Balassa and White index. *Int. J. Agric. Sci.* 5(1), 64-68.
- Ishchukova, N. & Smutka, L. (2013). Revealed comparative advantage of Russian agricultural exports. *Acta Univ. Agric. Silv. Mendelianae Brun.* 61(4), 941-952.
- Itc. (2013). Improving Africa's cotton value chain for Asian markets. *International Trade Centre Technical Paper*, Switzerland.
- Laursen, K. (1998). *Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization, danish research unit for industrial dynamics*. Druid Working Paper: 98-30.

- Peyrouse, S. (2009). *The multiple paradoxes of the agriculture issue in central Asia*. Eucam Working Paper: 6.
- Özçalık, M. & Okur, A. (2013). Türk tekstil ve hazır giyim sektörlerinin gümrük birliği sonrası AB-15 ülkeleri karşısındaki rekabet gücü. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 205-223.
- Seyidoğlu, H. (1996). *Uluslararası iktisat, teori, politika ve uygulama*. 11. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası ticaret*. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2923.
- Sharma, S. K. & Bugalya, K. (2014). Competitiveness of Indian agriculture sector: A case study of cotton crop. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 133, 320-335.
- Sinanan, D. & Hosein, R. (2012). Transition probability matrices and revealed comparative advantage persistence in a small hydrocarbon-based economy. *The West Indian Journal of Engineering*, 23(1/2), 16-29.
- Singh, P. ve Lal, M. (2013). Esport performance and competitiveness of Indian textile industry. *International Journal of Scientific Research*, 2(11), 315-316.
- Starr, S. F. (2004). *Central Asia in the global economy foreign policy*. Erişim tarihi: 10.03.2014, http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/StarrCentralAsia_FP.pdf
- Şahinli, M. A. (2011). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi: Türkiye pamuk endüstrisine bir uygulama. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(21), 237-249.
- Usda. (2014). *Cotton: World markets and trade*. Erişim tarihi: 03.03.2014, <http://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/cotton.pdf>
- Utkulu, U. & Seymen, D. (2004). *Revealed comparative advantage and competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the eu/15*. European Trade Study Group 6th. Annual Conference, Nottingham.
- Utkulu, U. & İmer, H. (2009). Türk tekstil ve konfeksiyon sektörünün Avrupa Birliği tekstil ve konfeksiyon sektörü karşısındaki rekabet gücünün alt sektörler düzeyinde ölçülmesi. *Rekabet Dergisi*, 36, 3-43.
- Zang, M. (2012). International competitiveness of the Chinese apples industry: A comparison of six countries. *The Ritsumeikan Economic Review*, 62(3), 424-434.